

ŽIVLJENJE V SREDNJEVEŠKIH MESTIH

ČAS NASTANKA MEST IN RAZLOGI ZA NJIHOVO NASTAJANJE

V zgodnje fevdalni Evropi (od 5. do 1 l. stol.) je bila zemlja glavni vir preživljanja. Ker je prevladovalo naturalno gospodarstvo, je bilo povpraševanje po raznovrstnih predmetih majhno, zamenjava ali trgovina pa občasna.

Razvoj poljedelske tehnike je na eni strani omogočil, da se je na obdelani zemlji lahko prehranjevalo več prebivalstva, na drugi strani pa ločitev dela prebivalstva do kmetijstva. Zaradi tehničnega napredka in razširitve trgovskih zvez z Vzhodom se je povečalo število obrtnikov in trgovcev. Vedno več ljudi je odhajalo z domače kmetije in se začelo ukvarjati z obrtjo.

Zaradi vse večjega in stalnega povpraševanja so si poklicni obrtniki in trgovci poiskali stalna bivališča. Naselbine so nastale v krajih, kjer so se pogosto zbirali ljudje in je bilo lahko najti kupca (ob gradovih cestnih križiščih, ob prehodih rek, cerkvah in v pristaniščih). Te naselbine so imenovali trge in mesta. Nastajala so ob križiščih poti, prehodih prek rek, ob vznožju gradov. Take srednjeveške naselbine so nastajale v zahodni Evropi od 9.stol., v Vzhodnih Alpah pa predvsem v 13. in 14. stol. Srednjeveška mesta so bila nekakšne državice s precejšno stopnjo samostojnosti v upravnem in gospodarskem pogledu.

PODOBA SREDNJEVEŠKIH MEST

Zaradi zunanjih nevarnosti so bila mesta obdana z obzidjem in obrambnim stolpom, včasih tudi z vodnim jarkom, prek katerega je vodil dvizni most. Mestni prostor je bil omejen, zato so se hiše v več nadstropjih vzpenjale v višino. Velik del mestnih hiš je bil lesen, le upravne stavbe in hiše bogatašev so bile kamnite. Prav zaradi lesenih hiš je bila velika nevarnost požarov, ki so nekajkrat prizadeli mesto. Steklenih oken še ni bilo. Ker hiše niso imele kopalnic, so se ljudje kopali v javnih pokopališčih. Stranišča so bila le v redkih hišah. Podtalne kanalizacije ni bilo in odplake so odtekale kar po poglobljenih jarkih na obeh straneh ozkih in vijugastih ulic, v njih so bile trgovinice in obrtne delavnice. Vzdrževanje čistoče je bilo neuspešno. Ulice so bile polne umazanije, blata in odpadkov.

Mestom so bile v ponos cerkve, ob njih pa pokopališča. Edina večja nepozidana površina v mestu je bila mestni trg. Ob njem je stala mestna hiša z zvonikom, tu pa se je odvijalo tudi poslovno življenje - ljudje so kupčevali in imeli sejme, ter izmenjavali novice. Varnost je zagotavljal sejemski mir. Spori in sovražnosti med ljudmi so morali v času trajanja sejma mirovati. Na trgu je bil sramotilni steber. Ob njem so kaznovali grešnike, ki so jih s tem osramotili pred celotnim mestom.

Nekatere hiše, ki so bile nekoliko bolj oddaljene od trga so imele tudi dvorišča in celo vrtičke.

UPRAVA MESTA

Mož, ki je ustanovil mesto se je imenoval mestni gospod. Družbeno so se meščani uvrščali med plemstvo, ki je imelo višji, in podložne kmete, ki so imeli nižji položaj od meščanov. Bilo je nekaj odstotkov meščanov, kmečkega prebivalstva pa prek devet desetin. Mesto je imelo lastno oblast in upravo. Mestom je v notranjosti načeloval mestni sodnik, redka med njimi so imela tudi župana. V primorskih mestih so mestno pravo sprejemala mesta sama, kot statute. Simbola mesta sta bila mestni grb in pečat, pogosto sta upodabljala poenostavljeno risbo mesta, včasih pa tudi mestnega zavetnika

ŽIVLJENJE V MESTIH

Delovni dan meščanov se je začel med 4. in 6. uro zjutraj, končal pa se je glede na letni čas, med 7. in 9. uro zvečer. Dnevni utrip življenja se je ravnal po jutranjem, opoldanskem in večernem zvonjenju, saj ljudje tedaj niso imeli ur. Ko jih je zbudilo jutranje zvonjenje, so meščani vstali, se umili in oblekli ter pomolili, nato pa krenili na delo. Sprostitev od napornega dela so omogočale nedelje in drugi dela prosti cerkveni praznični dnevi. Takih dni je bila kar tretjina v letu. Novice so se širile s pripovedovanjem, pomembnejše pa so razglasili na mestnem trgu. Ob kaznovanju prestopnikov, ki so jih pričvrstili na sramotilni steber in javno kaznovali, pa je bil mestni trg tudi zbirališče radovednežev. Za duhovno hrano je skrbela cerkev, sprostitev in družbo pa so našli v kopališčih in gostilnah. Gostilne so bile odprte le čez dan, ponočevanje v njih ni bilo dovoljeno. Gostje v krčmah niso le popivali, ampak so se predajali tudi prepovedanim igram na srečo, npr. kockanju.

VZDRŽEVANJE REDA IN MIRU

Mesto je skrbelo za svoj bivalni prostor in mu namenilo veliko predpisov. Organiziranih je imelo več javnih služb, skrbelo je za varnost nemočnih in ogroženih, za zdravstvo in šolstvo. Za obveščanje meščanov je plačevalo klicarja, oblečenega v posebno uniformo. Za poštno povezavo med kraji so skrbeli poslanci. Mestni špitali so nudili zatočišče bolnikom in revežem. Pomembna skrb mesta je bila, kako zagotoviti zadostno prehrano za mestno prebivalstvo. Posebej strog je bil zlasti nadzor nad ljudmi, ki so se ukvarjali z živilskimi poklici: mlinarji, peki, mesarji, ribiči, krčmarji. Za prestopke so bili kaznovani. Kazni so bile različne glede na težo prestopka. Kaznovani so lahko bili z manjšim plačilom ali izpostavljeni na sramotilnem stebru ali celo dobili telesne poškodbe udov in bili obsojeni na smrt. Kazni je opravljal rabelj. Njegov poklic je sicer veljal za nujnega, vendar za nečistega, ker je pri svojem delu prišel v stik s krvjo.

PREBIVALSTVO

Prebivalce srednjeveških naselij se od drugih ločijo po družbenih in gospodarskih značilnostih.

Večino prebivalstva so sestavljali pravi meščani, ki so bili za razliko od kmetov, svobodni. Njihov družbeni položaj je bil nižji od plemiškega, a višji od kmečkega. Po poklicu so bili trgovci, obrtniki, finančniki in prekupčevalci. V mestih so imeli svoje hiše tudi nemeščani: plemstvo in duhovščina. Tu pa so živeli še revnejši - hlapci, dekletke, berači, bolniki in Žide. Najpomembnejša osebnost mesta je bil mestni sodnik, ki je zastopal mesto pred vladarjem. Bil je tudi varuh mestnih insignij (mestni pečat, sodna palica in meč, mestni kluči, zastava,...)

Vloga dečkov in deklic v trgovski meščanski družini je bila različna: oboje so že zgodaj privajali na bodoči poklic, ki pa se je glede na spol otroka močno razlikoval. Fant, ki se je pripravljal na trgovski poklic, je moral utrjevati svoje telo s plavanjem, jahanjem, ni smel biti preplašen, privajen naj bi bil na vsako hrano, saj je moral že z osmimi leti od hiše v uk. S šestim letom se je začelo izobraževanje. Fantovske šole so bile dolgotrajne in kvalitetne. Deklice so redko zapuščale hišo. Pouk so obiskovale v privatnih šolah pri neprofesionalnih učiteljicah od nekaj mesecev do dveh let. Naučile naj bi se pisanja in vedenja. Doma so pomagale pri ženskih opravilih v hiši: pri kuhi, ročnih delih, v vrtu pri negi otrok.

ŽIDI

So bili edino ljudstvo, ki se je iz srednjega veka ohranilo v Evropi. Vsa ostala ljudstva (Babilonci, Egipčani, Feničani,..) so postopno propadli ali pa so se stopili z ostalimi ljudstvi. Vedno znova so jih preganjali iz držav a so se ohranili in čakali na svojega odrešenika – Mesijo. Ker niso smeli imeti zemlje ali opravljati kakršnekoli obrti so predvsem posojali denar meščanom in plemstvu. Stanovati so smeli le v določenih delih mesta – getih in nositi le določena oblačila. Mnogi so si pridobili velika bogastva, zaradi česar so bili osovraženi in večkrat so jih napadali someščani in jim odvzeli denar. Ker se sami niso mogli in smeli braniti in če jih ni zaščitil kralj ali duhovnik, je bilo večkrat po njih. Zaradi verovanja v drugega boga so bili večkrat preganjani in sežigani kot krivoverci.

ROJSTVO

Nosečnost in porod sta bila v srednjem veku nevarna za mater in otroka. Meščanka je rodila doma na posebnem stolu ob pomoči babice in sosed, ki pa so bile ob kakršnem koli zapletu brez moči. Babica je otroka po porodu pregledala in opravila zasilni krst, če bi otrok slučajno umrl. Otroci so rasli ob materinem mleku, za pomiritev so jim dajali makov stržen, že od ranega otroštva pa so jim zjutraj dajali požirek razredčenega piva ali vina. Otroci so tudi obolevali za različnimi boleznimi. Več kot polovica živorojenih otrok je umrla že v otroški dobi.

BOLEZNI

Kasneje v življenju pa so se ljudje spopadali s podobnimi boleznimi kot dandanes. Glodalci, golazen in mrčes so pogosto vzroki za nalezljive bolezni, nevarnih okužb ali celo smrti. Že od malega pa so se spopadali z ušmi, bolhami in glistami. Tedanje zdravstvo je bilo na nizki stopnji in je bilo nad kožnimi boleznimi nemočno. Splošno uporabljano zdravilo je bilo puščanje krvi ali pa klistiranje. To so pogosto opravljali kopališki mojstri ali brivci. Ker so imeli opravka s krvjo, je njihov poklic veljal za nečistega. Ljudje so se najbolj bali kuge ali gobavosti. Evropsko prebivalstvo je najhuje prizadela » črna smrt«, kužna bolezen, ki je prišla v Evropo iz Azije in je kosila po stari celini sredi 14. stoletja. Opisi poročajo, da se je bolezen začela s kuhanjem, bolnik je nato dobil vročino, po telesu so se mu spustile temne lise, iz njih pa so zrasle gnojne bule. Redko kateri bolnik je preživel. Meščani so pred boleznijo bežali iz mest na podeželje.

Gobavci, ki so gnili pri živem telesu, so morali živeti v posebnih oskrbovališčih za gobave. Gobavost je povzročala odmiranje tkiva in pohabljenost. Na cesti so morali ropotati z ragljo in opozarjati ljudi na nevarnost svoje nalezljive bolezni.

Povprečna starost prebivalcev je bila 35 let (zniževala jo je zlasti visoka smrtnost med dojenčki). Če je ob rojstvu umrlo več moških kot ženskih dojenčkov in če so kužne bolezni bolj prizadele moške kot ženske, pa je za izravnavo poskrbelo obdobje ženske rodnosti, saj je ogromno žena umrlo pri porodu.

GOSPODARSTVO MEST

Značilni gospodarski dejavnosti srednjeveških mest sta bili obrt in trgovina. Meščani vsakega mesta so skušali uveljaviti izključno pravico do opravljanja teh dejavnosti in iz njiju izriniti podeželsko, ne mestno prebivalstvo. Deželanom je bilo v oddaljenosti ene milje okrog mesta prepovedano opravljati nekatere obrti in točiti vino ali pa je bilo število podeželskih obrtnikov v tem pasu strogo omejeno. Mesta so skušala zatreti kmečko trgovino, a se jim ni povsem posrečilo. Meščani različnih mest so tekmovali tudi med seboj in skušali doseči posebne pravice vsak za svoje mesto. Veliko korist je prinašala zlasti pravica t.i. obvezne poti, ki jo je pridobilo mesto. Razvoj mest in s tem tudi razvoj blagovno-denarnega gospodarstva je omogočil povezavo fevdalnih pokrajin v celoto. To povezavo pa so lahko izvedli le vladarji, ki so hoteli imeti oblast nad celim ozemljem. Zato so vladarji ščitili mesta in jih zavarovali proti njihovim fevdalnim seniorjem. Mesta pa so vladarje podprla z denarjem in blagom z zapisanih privilegijev in statotov izvemo veliko o zgodovini posameznih mest.

NASTAJANJE OBRTNIŠKEGA SLOJA

Ko je fevdalni gospod podelil obrtnikom osebno svobodo in pravico do obrtnih dejavnosti, je prišlo do preloma. Zdaj se je število obrtnikov znatno povečalo in proizvajali so kar so hoteli in koliko so hoteli. Ker pa je tako prihajalo do presežkov, se je začela razvijati tudi trgovina.

Ponavadi so se obrtniki povezovali s trgovci, ki so jim odkupovali izdelke po vnaprej določeni ceni.

Številno najmočnejše so bile skupine obrtnikov, ki so izdelovali izdelke brez katerih se ni dalo živeti (hrana, obleka, obutev). Ti obrtniki so se med prvimi začeli združevati v **cehe**.

CEHOVSTVO

Prve oblike cehovstva so se kazale že v 7.stoletju kot verska združenja ali bratovščine. V cehe so se združevali tudi najmanjši obrtniki, saj so bili v nasprotnem primeru obsojeni na propad.

Cehi so sami določali cene in kvaliteto svojim izdelkom, opredeljeno po cehovskih pravilih, ki jih je odobril vladar ali krajevni gospod. Vsako leto so se zbirali v cehovskih hišah in volili cehovskega mojstra in druge funkcionarje ter razreševali vsa nerešena vprašanja. V mnogih mestih so postali cehi tako mogočni in bogati, da je bilo članstvo glavni pogoj sodelovanja.

Za članstvo v cehih so imeli prednost predstavniki ožjega in širšega sorodstva obrtniških mojstrov, sicer pa dečki poštenih staršev. Odklanjali so Rome, konjederce in krvnike, ali pa so jim dobo vajeništva podaljševali s treh tudi do dvanajst let.

Vajence so nadzorovali obrtniški mojstri. Niso smeli piti alkohola, kartati, preklinjati, obrekovati in se družiti z ženami meščanov.

Tudi mojstri niso bili brez kontrole. Njih je nadziralo vodstvo ceha.

VLOGA CERKVE V MESTU

Pomembno vlogo je imela cerkev; ljudje so bili verni. Meščani in rokodelci so žrtvovali svoje imetje in svojo blaginjo, da so v mestu zgradili cerkev. Bilo jim je neskončno velik do tega, da je bila njihova nova cerkev večja, lepša in mogočnejša od najponosnejše zgradbe v katerem od sosednjih mest. Pripeljali so najslavnejšega stavbenika, ki je napravil načrte, kamnoseki so klesali zidake in kipe slikali slike za oltar in okna z barvanimi steklom. Cerkev je bila delo vsega mesta, bila je tako rekoč božja služba vseh.

PODOBA DOMA

Bivalni prostor meščanov so predstavljale hiše z majhnimi okni, ki niso bila zastekljena, ampak so jih zastirale opne iz živalskih mehurjev, kože ali naoljen ali povoščen papir. Osrednji bivalni prostorje bil opremljen s pečjo. Prebivalci teh hiš so kuhali v kotlu, ki je visel na verigi nad ognjiščem. Najpomembnejši kos pohištva je bila postelja ki pa ni bila namenjena le eni, ampak več osebam. Spali so goli. Poleg postelje so bile v sobah še skrinje v katerih so shranjevali svoje premoženje.

PREHRANA

Hrana mestnih prebivalcev je bila sestavljena iz žit, kruha, kislega zelja, mesa, rib, sira, zelenjave in sadja. Začimbe so bile drago razkošje. Sol je bila za kuho nujna, zato je bila pomembno trgovsko blago. Sladkali so z medom, za zabelo pa so uporabljali sir. Od jedilnega pribora so poznali žlico in nož ter vilice z dvema bodežema, običajnih vilic pa še ne. K prehranskim navadam so sodili zajtrk, krepek obrok pred poldnevom in močna večerja ob sončnem zahodu.

OBLAČILA

Meščani so se morali pri svojih oblačilih držati predpisov. Tedanja oblačila so namreč zahtevala, da se družbeni položaj razpozna tudi navzven. Nekatero vrste razkošnega blaga in zlatega okrasja so smeli nositi le plemiči, meščani pa ne. Prebivalcem mest je prepovedano zlato, srebro, biseri, čista svila in polsvila, šamlot, pisani kožuhi in kuna, pač pa naj nosijo volneno in lindensko sukno ter razne vrste polsvile. Od grobih kožuhov s kratko dlako smejo imeti lisico, dihurja, kožo domačega zajca, jagnjeta in podobno. Obleke smejo le zgoraj obrobiti s bruškim atlasom, arasom ali satenom. Za krzno jim je dovoljena lisica ali domači zajec. Prstane smejo imeti v vrednosti do 5 renskih goldinarjev, a brez kamna. Ovrtniki smejo biti obšiti s svilo, pajčolani z zlatimi robovi v širini enega prsta, telovniki pa z robovi iz šamlota ali bruškega atlasa. Pasove smejo imeti v vrednosti do 6 renskih goldinarjev, okovane, a ne pozlačene, zaponke pa v vrednosti do enega renskega goldinarja. Dekletom so dovoljenji trakovi za lase iz žameta.

NEGA TELESA

Nega telesa je bila sestavljena iz umivanja obraza, ušes, rok, nog in drugih udov z vodo iz vodnjakov ali žganjem. Pod pazduho so se umivali s toplim zeliščnim vinom. Preprečevanje potenja je veljalo za nezdravo. Zobe so si umivali z mešanico vina in vode. Ustni smrad so pregnjali z grizljanjem limonine lupine, nageljnovih žbic ali cimetove skorje. Občasno so si zdrgnili zobe s prahom za zobe (v njem zdrobljeni kremenčev pesek, sipina kost, rdeče korale, pa nageljnovi žbice, muškator orešek in rožno olje). Premožnejši so si dali manjkajoče zobe nadomestiti z umetnimi, kar pa je bilo silno drago. Dolgih las ženske niso umivale, ampak samo česale. Na tri mesece so vtirale vanje poseben prašek iz škroba, pomarančnih cvetov, lovorja, lavendla in jih izkrtačile. Uši so pregnjali s prekuhano mešanico česna, zelišč, volovske krvi in kisa. Doma so se kopali v čebrih, a razmeroma redko, priljubljeno pa je bilo obiskovanje javnih kopališč.

ŠKOFJA LOKA

Zgodovinski razvoj

Zgodovina mesta se pričinja z letom 973, ko je nemški cesar Oton II. daroval loško ozemlje

škofu Abrahamu iz Freisinga na Bavarskem. Vendar Loka, ki je imenovana v darilni listini, ni današnja Škofja Loka, temveč Stara Loka. Ob sotočju Selške in Poljanske Sore se je v srednjem veku začelo razvijati naselje Loka, ime označuje travnat svet ob vodi. Freisinški škofje so kasneje upravno in gospodarsko središče loškega gospostva preimenovali v Škofja Loka (Bischoflack). V listini iz leta 1274 je naselje imenovano kot mesto. Zaradi večje varnosti se je v začetku 14. stol. zaščitilo z obzidjem, skozi katero je vodilo petero vrat, zavarovanih s stražnimi stolpi in je v veliki meri ohranjeno še danes. Mesto je v svoji zgodovini doživelo napade, kuge, požare in potrese. Najhujši je leta 1511 hudo poškodoval mesto, ki ga je škof Filip kmalu obnovil. Od tedaj se je podoba Škofje Loke le malo spreminjala, zato velja za najbolje ohranjeno srednjeveško mesto v Sloveniji. Staro mestno jedro tvorita zgornji Mestni trg ali Plac in Spodnji trg ali Lontrg nad katerima gospoduje Škofjeloški grad.

Loško gospostvo sta namesto škofa upravljala oskrbnik, imenovan tudi glavar, in kaščar. Prebivalstvo mesta in okolice se je ukvarjalo s številnimi obrtni iz katerih so se proti koncu srednjega veka razvila močna obrtniška združenja - cehi. Trgovali so lahko samo meščani. V naravno in umetnostno bogatem okolju pa so že od nekdaj delovali številni priznani umetniki, književniki in znanstveniki, ki so ustvarili bogato kulturno dediščino Škofje Loke.

NOVO MESTO

Vojvoda Rudolf IV. Habsburški je 7. aprila 1365 na prostoru, kjer do tedaj ni bilo naselja, na novo ustanovil mesto, ki ga je poimenoval po sebi Rudolfswerth, a so ga ljudje že od vsega začetka naprej imenovali Novo mesto, ker je bilo pač v tistem času res novo. Tu je začetek šesto in nekaj let trajajočega ustvarjanja ljudi v tem mestu, katerih sledi nosi današnje Novo mesto.

Mesto je vodil izvoljeni mestni sodnik s člani mestnih svetov. Ti so se sestajali v mestni hiši, na Glavnem ali Velikem trgu. Glavni trg je osrednji prostor srednjeveškega Novega mesta. Leta 1720 zgrajeno mestno hišo so meščani v začetku 20. stoletja porušili in zgradili današnjo. Na mestni hiši je bil vedno tudi novomeški grb, na katerem je upodobljen ustanovitelj mesta Rudolf IV., ki predstavlja vse od 14. stoletja dalje simbol našega mesta.

KAMNIK

Sodi med najstarejša slovenska mesta. Srednjeveški Kamnik je sestavljalo več četrti: Na klanecu, Na trgu, Židovska ulica, Velika ali Gosposka ulica, Zadnja ulica in Špitalska ulica. Kamnik se prvič omenja v 12. stoletju. Trg je nastal med letoma 1188 in 1204, mesto pa pred letom 1267. Kamniški meščani se omenjajo že leta 1229. Tu je bilo upravno središče posestev grofov Andeško-Meranskih. V andeški dobi je bil Kamnik nekaj časa glavno mesto Kranjske, še dolgo po tem pa je ostal poleg Ljubljane najvplivnejše deželno mesto. Habsburški je postal leta 1278. Staro mestno jedro je v celoti umetnostnozgodovinski spomenik; pomembnejše stavbe so izvirno romanska kapela sv. Eligija na Malem gradu, ki je iz 11. do 13. stoletja, v njej pa so gotske freske, frančiškanski samostan s cerkvijo sv. Jakoba, baročna župnijska cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja z ločenim zvonikom na Šutni in barokizirani grad Zaprice iz 16. stoletja. Na hribu vzhodno nad mestom so razvaline Starega ali Zgornjega gradu, ki se prvič omenja leta 1202.

KOSTANJEVICA NA KRKI

Kostanjevica na Krki, s starim mestnim jedrom na umetnem otoku v meandru reke Krke, v podnožju Gorjancev, se je razvila blizu gradu Landestrost, nekdanje spanheimske obmejne trdnjave. Prvič je bila omenjena 1220 kot sedež župnije. Svoje mestne pravice pa je dobila leta 1252. Mestna struktura z dvema ulicama se je ohranila vse do danes, ko je kraj razglašen

za kulturni spomenik. Zaradi pogostih poplav se je mesteca oprijelo ime "dolenjske Benetke". Na Benetke pa asociira tudi vrsta kulturnih spomenikov in umetniških zbirk, ki si jih obiskovalci tukaj lahko ogledajo.